

משכונה קיימת לשכונה מקיימת – תפקידם של סוכני שינוי מקומיים בקידום אורח חיים מקיים בשכונה

בקצרה

גיליון סתיו 2016 / כרך 7 (3) / קיימות עירונית

October, 2016 ב 13

לורית ליבוביץ

המרכז לקיימות מקומית, מרכז השל לקיימות

ליה אטינגר

מרכז השל לקיימות

אורלי רונן

המעבדה לחדשנות וקיימות עירונית, בית הספר
ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-
אביב

ציטוט

ליבוביץ ל, אטינגר ל ורונן א. 2016. משכונה קיימת
לשכונה מקיימת – תפקידם של סוכני שינוי
מקומיים בקידום אורח חיים מקיים בשכונה.
אקולוגיה וסביבה 7(3):
העתק

בתוך השיח העירוני הרחב הולכת ומתחדדת השאלה – איך ניתן להשפיע על התושבים לעבור לאורח חיים מקיים? מאתגר זה עולה זירת הפעילות התת-עירונית – הזירה השכונתית, ובעקבותיה המושג **שכונות מקיימות**. המחקר המוצג כאן, שנערך במסגרת פרויקט "קיימות עירונית" שמוביל מכון ירושלים למחקרי מדיניות (לשעבר מכון ירושלים לחקר ישראל), בחן את תפקידם של סוכני שינוי מקומיים בקידום אורח חיים מקיים בשכונה.

השכונה היא המפגש הישיר והקרוב ביותר בין אנשים, תשתיות ושירותים, וככזו היא מציעה ערוץ אפקטיבי וקומפקטי לחיים עירוניים מקיימים [2]. המדריך 'משכונה קיימת לשכונה מקיימת' מגדיר: "שכונה מקיימת היא מקום שמאפשר לתושביו לנהל חיים טובים ובריאים. השכונה המקיימת מושתתת על עקרונות הקיימות המשלב ומאזן בין ערכים סביבתיים, חברתיים וכלכליים" [3]. המדריך מבוסס על מודל "חיים של עולם אחד" [5] (עוד בנושא בעמודים 217–218 בגיליון זה), המציע את עשרת הערוצים הבאים לשילוב בין שלושת בסיסי הקיימות:

- לקראת אפס אנרגיה – התייעלות בתחום האנרגיה במבנים ותשתיות לאנרגיות מתחדשות;
- לקראת אפס פסולת – הפחתת פסולת, שימוש חוזר ואפס פסולת להטמנה;
- תחבורה מקיימת – עידוד הליכה, רכיבה על אופניים ושימוש בתחבורה ציבורית;
- חומרים ובנייה – דיור לכול, בנייה ירוקה, שימוש בחומרים מקומיים;
- חינוך לקיימות – תו ירוק למוסדות חינוך, גידול מזון מקומי ובריאות וקידום צריכה מושכלת ומקיימת של מוצרים;
- מים – שימור מים והקטנת צריכה, מניעת זיהום מקורות מים;
- טיפוח טבע – שימור טבע ובתי גידול, פיתוח וטיפוח של בתי גידול חדשים;
- קהילה, מורשת ותרבות – טיפוח זהות וידע מקומיים, קידום חינוך לקיימות בראייה רב-דורית;
- כלכלה מקומית וצריכה – פיתוח כלכלה מקומית, תו ירוק לעסקים וקידום סחר הוגן ושוויוני;
- בריאות ועושר – קידום חיים בריאים, תזונה ראויה ויחסים חברתיים ליצירת משמעות וסיפוק.

הצלחתם של תהליכי התחדשות ופיתוח קהילתי תלויה במידה מרובה בבשלות הקהילה ובתפיסת המסוגלות שלה [6], ואלה בנויות על מעורבותם של תושבים והנעתם לפעולה [4]. המחקר התבסס בעיקר על ראיונות עומק עם תושבים פעילים ועם בעלי תפקידים ברשות המקומית. הראיונות התקיימו בשכונות שהשתתפו במיזם 'שכונות מקיימות' בירושלים (שכונות בית הכרם, גילה וקריית היובל), בכפר סבא (שכונות הדרים, גני השרון וסביוני הכפר) ובתל-אביב-יפו (מיזם משותף לשתי שכונות: ביצרון ורמת ישראל).

א. זיהינו חמישה טיפוסים פעילים:

- פעילים ברמת הפרט, אנשים מונעי מוטיבציה אישית, פעילויות לילדים, הנאה.
- פעילים קהילתיים, שאצלם הרצון להשתייך לקהילה הוא המוטיבציה המרכזית.
- פעילי סביבה מקומיים, המעוניינים בשיפור איכות החיים והסביבה המקומית.
- פעילי החברה האזרחית, המונעים מהרצון לשינוי חברתי רחב.
- פעילים מתפרנסים, המצליחים לשלב בין המוטיבציה לתרומה לחברה ולקהילה לפרנסה.

ב. **הגיבוי לתהליך, התקצוב והשינויים בליבת המערכת העירונית עדיין חלקיים** – תהליכי שכונה מקיימת עדיין נתפסים כמיזמים נקודתיים, לעתים חיצוניים למערכת העירונית, ולא כמהלך להתחדשות שכונתית, והם חסרים גיבוי עירוני רחב והקצאת משאבים רב-שנתית.

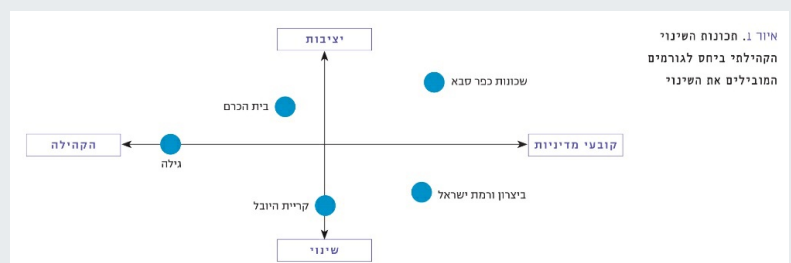
ג. **השפעת התכנית על התושבים בשכונה** – כיום עדיין אין מסה קריטית של פעילים בשכונה – ככל שמספר התושבים השותפים גדל, כך גדלות הנראות ומידת האטרקטיביות של ההשתתפות, וגדל הסיכוי שהפעילות תיתפס כחיובית וכראויה להשתתפות. הדגמה של הצלחה ברמת השכונה מגדילה את הסיכוי שהעירייה תאמץ ותקדם יוזמה מקומית, כדוגמת מיזם 'מהפח ירוק' בירושלים – שהתחיל כמיזם קומפוסטציה שכונתי והפך למיזם עירוני.

ד. **נראות היא מנוף משמעותי להתפשטות השינוי** – אחד החסמים הגדולים להרחבת קבוצת הפעילים הוא מחסור במידע. כיום נראותו של המיזם 'שכונה מקיימת' נמוכה ברוב השכונות. גם כשמותרשות בשכונה פעילויות רבות, הן נתפסות כאירועים נפרדים ולא כחלק מפעילות כוללת להגברת הקיימות בשכונה, ורוב התושבים כלל אינם מודעים לעובדה ששכונתם נבחרה על-ידי העירייה כמודל לקידום שכונה מקיימת. מיתוג ופרסום הפעילות תחת מטרייה אחת של השכונה המקיימת ימנפו את הפעילות.

ה. **חשיבות גורמים המתווכים בין העירייה לתושבים** – השתמשנו במודל של Jeffries^[7], בעיבוד של בן יוסף^[1] (איור 1), המציג הערכה לסוג השינוי ולעומק השינוי מבחינת הקהילה והקיימות. המודל מבוסס על שני משתנים מרכזיים:

ציר אנכי – ציר השינוי: באמצעות ציר זה אפשר להעריך את היקף השינוי הנחוץ בקהילה, בתחומי המשאבים הפיזיים, דרכי ההתארגנות, הקשרים, התקשורת ותרבות הקהילה. הרצף נע בין 'ציבות' – מצב שנדרשות בו התאמות מעטות בתגובה לשינויים, לבין 'מהפכה' – מצב שנדרשת בו יוזמה לשינוי יסודי בכל הרכיבים המרכזיים שנמנו.

ציר אופקי – ציר ההעצמה: בממד זה ניתן להעריך את הגישות כלפי יכולות הקהילה להתארגן ולהשפיע. הרצף נע בין יוזמה ופעולה עצמאית של הקהילה לבין קבלת החלטות על-ידי בעלי מעמד חיצוניים לקהילה – קובעי מדיניות.

איור 1. חכונות השינוי הקהילתי ביחס לגורמים המובילים את השינוי

איור 1 תכונות השינוי הקהילתי ביחס לגורמים המובילים את השינוי

אף על פי שכל השכונות מתבססות על אותו מודל רעיוני מכוון – חיים של עולם אחד, ניכר שוני מהותי בין דפוסי השינוי ומערכות היחסים בכל שכונה. נראה שיש קשר בין עומק השינוי לבין הדדיות היחסים בין הגורמים המוסדיים לבין הגורמים הקהילתיים. אפשר לראות שסוגי הפעילות והשינויים בכפר סבא ובשכונת גילה בירושלים, שהובלה

בכל אחת מהן מתמקדת בצד אחר של המנטד, עדיין נקודתיים ואקראיים, וחסרים מאפיינים מערכתיים. לעומת זאת בשכונת קריית היובל מתקיימת שותפות חזקה בתוך הקהילה בין הגורמים הקהילתיים והמוסדיים.

המלצות פעולה

אף על פי שמחקר זה הוא מחקר גישוש איכותי המעלה שאלות שראוי לחקור בהמשך, אפשר למקד מספר המלצות:

- הפיכת הקיימות לנורמה (mainstreaming) בליבת הפעילות של העירייה תגדיל מאוד את פוטנציאל השינוי בקרב הקהילה.
- חשוב לפתח את גורמי האמצע, המתווכים בין הרשות לקהילה – שיכולים להיות מנגנון שכונתי תומך לתושבים שרוצים לפעול. יש לדאוג לטיפוח העובדים הקהילתיים והמתכננים השכונתיים שנמצאים בעמדת מפתח להתנעת השינוי.
- יש לקדם שיתופי פעולה בין שכונות ולמידה הדדית של פעילים משכונות שונות.
- צריך לחזק את הנראות הציבורית – מקום פיזי ככתובת מרכזית וברורה, פרסום שכונתי. מיתוג השכונה כשכונה מקיימת יגדיל את המעורבות.

לסיכום, ככל שהמהלכים ברמה השכונתית יהיו חלק ממהלך עירוני רחב, הכולל שינוי עירוני מערכתי לצד שיתוף והנגשת דרכים למעורבות והשפעה עבור התושבים – כך תגדל השפעת מיזמים מסוג זה.

מקורות

1. בן יוסף ש. 2014. קהילות מקיימות, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
2. משרד הבינוי והשיכון והמועצה הישראלית לבנייה ירוקה. 2015. (טרום פרסום). כלי מדידה לשכונות בנות קיימא בישראל (טיוטה).
3. רונן א, בבצ'וק א וסלקמון מ. 2013. משכונה קיימת לשכונה מקיימת. עיריית תל-אביב-יפו, המשרד להגנת הסביבה, המרכז לקיימות מקומית ומרכז השל לקיימות.
4. Chaskin RJ. 2001. Building community capacity – A definitional framework and case studies from a comprehensive community initiative. *Urban Affairs Review* 36(3): 291-323.
5. Desai P. 2008. Creating low carbon communities: One Planet Living solutions. *Globalizations* 5(1): 67-71.
6. Foster-Fishman PG, Pierce C, Cantillon D, and Van Egeren LA. 2007. Building an active citizenry: The role of neighborhood problems, readiness, and capacity for change. *American Journal of Community Psychology* 39(1-2): 91-106.
7. Jeffries A. 1996. Modelling community work: An analytic framework for practice. *Journal of Community Practice* 3(3-4): 101-125.